

O'qituvchi: K. Polvonov

FAN: O'zbekiston tarixi

SINF: 8-sinf

MAVZU: Xiva xonligining tashkil topishi

TEXNOLOGIK XARITA

MAVZU	8-sinf Xiva xonligining tashkil topishi
Maqsad, vazifalar	Maqsad: O'quvchilarga Xiva xonligining tashkil topishi to'g'risida bilimlar berish Vazifalar: - o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otish, ularda mavzu asosida bilim va ko'nikmalarni shakllantirish va kengaytirish. - mavzuga oid tarqatilgan materiallarni o'quvchilar tomonidan yakka va guruh holatida o'zlashtirib olishlari hamda suhbat munozara orqali tarqatma materiallardagi matnlar qay darajada o'zlashtirilganligini nazorat qilish, ularni bilimini baholash.
O'quv jarayonining mazmuni	Xiva xonligining tashkil topishi to'g'risida bilimlar berish
O'quv jarayonini amalga oshirish texnologiyasi	Uslub: Og'zaki bayon qilish, “Baxtli tasodif” o'yini, “Ha-yo'q” mashqi. Shakl: suhbat-munozara, amaliy mashg'ulot, kichik guruhlar va jamoada ishlash. Vosita: Tarqatma materiallar: matnlar, portretlar. Usul: Tayyor yozma materiallar va chizmalar asosida. Nazorat: Og'zaki nazorat, savol-javoblar, kuzatish, o'z-o'zini nazorat qilish. Baholash: Rag'batlantirish, 5 balli tizim asosida baholash.
Kutiladigan natijalar	O'qituvchi: mavzuni qisqa vaqt ichida o'quvchilar tomonidan o'zlashtirishiga erishadi, o'quvchilar faolligini oshiradi. O'quvchilarda darsga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bir mashg'ulot jarayonida o'quvchilarni baholaydi. O'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishadi. O'quvchilar tomonidan yozma axborotni mustaqil o'rganish, uni xotirada saqlash, boshqalarga yetkazish, savol beri shva savollarga javob berishga o'rgatadi. O'quvchi: Yangi bilimlarni egallaydi. Yakka holda va guruh bo'lib ishlashni o'rganadi. Nutqi rivojlanadi va eslab qolish qobiliyati kuchayadi, o'z-o'zini nazorat qilishni o'rganadi, qisqa vaqt ichida ko'p ma'lumotga ega bo'ladi va baholay oladi.
Kelgusidagi rejalar (tahlil, o'zgarishlar)	O'qituvchi: Yangi pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirish va darsda tatbiq etish, takomillashtirish. O'z ustida ishlash, mavzuni hayotiy voqealar bilan bog'lash. Pedagogik mahoratni oshirish. O'quvchi: matn bilan mustaqil ishlashni o'rganadi. O'z fikrini ravon bayon qila oladi. Shu mavzu asosida qo'shimcha materiallar topadi, ularni o'rganadi. O'z fikri va guruh fikrini tahlil qilib bir yechimga kelish malakasini hosil qiladi.

DARSNING BLOK CHIZMASI

	Dars bosqichlari	Vaqt
	Tashkiliy qism	3 minut
	Oʻtilgan mavzuni takrorlash	12 minut
	Yangi mavzuni guruhlar bilan ishlash	15 minut
	Yangi mavzuni mustahkamlash	10 minut
	Baholash	3 minut
	Uyga vazifa	2 minut

Darsning borishi

I. Tashkiliy qism:

Oʻquvchilar bilan salomlashish, sinf tozaligiga eʼtibor qaratish, oʻquvchilarni darsga tayyorlash, davomatni aniqlash, uyga berilgan vazifalarni tekshirish, Oʻzbekistonda va dunyoda sodir boʻlayotgan yangiliklar bilan (topshiriq berilgan oʻquvchilar orqali) tanishtirish.

Darsning jihozlanishi va darsga hozirlik koʻrish

- 1.Darslik, mavzuga oid rasmlar
- 2.Dunyo va Oʻzbekiston xaritasi
- 3.Tarqatma materiallar: (topshiriqlar yozilgan kartochkalar)
4. Sinf xonasini guruhlariga ishlashga tayyorlash (sinf oʻquvchilarining soniga qarab 4, 5 guruhga boʻlib, stollarni qoʻyib chiqish)

Dars turi: Aralash

Dars jarayonida qoʻllaniluvchi metodlar: **“Baxtli tasodif” oʻyini, “Ha-yoʻq” mashqi**

Sinfni guruhlar bilan ishlashga tayyorlash

Oʻquvchilarni guruhlarda ishlashga tayyorlash uchun dars boshlanishidan avval ularga **“Baxtli tasodif” oʻyini, “Ha-yoʻq” mashqi** haqida tushunchalar beriladi.

II. Oʻrganilgan mavzuni soʻrab baholash

Oʻquvchilar quyidagi **“Baxtli tasodif”** bilet savollarini olib javob beradilar:

(Bunda 5 ta bilet savollari oldindan tayyorlangan boʻladi, 3 ta bilet savollari toʻliq yozilgan, bittasida **“Baxtli tasodif”**- 5 baho deb yoziladi, oʻquvchiga oʻz-oʻzidan 5 baho quyiladi, bitta biletga oʻtilgan mavzuni toʻliq soʻrab baholash deya yoziladi, oʻquvchi toʻliq javob beradi....)
(oʻqituvchi biletarni yoki undagi savollarni koʻpaytirishi mumkin)

III. Yangi dars mazmuni (8-sinf Xiva xonligining tashkil topishi):

Oʻqituvchi yangi mavzuni tushuntiradi

Maʼruza quyidagi tartibda tushuntiriladi:

- ❖ Xiva xonligining tashkil topishi
- ❖ XVI asrda Xiva xonligi iqtisodiy hayoti
- ❖ Xiva va Buxoro xonliklari munosabatlari

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash uchun

1) Savollar

1. Xiva xonligining tashkil topishi haqida soʻzlab bering.
2. XVI asrda Xiva xonligi iqtisodiy hayotida roʻy bergan inqiroz sabablarini qayd eting.
3. Xiva va Buxoro xonliklari munosabatlarida dushmanlik kayfiyati kuchli boʻlganligini misollar yordamida asoslab bering.

2. Ha-voʻq mashqi

Oʻqituvchi bir nima (raqam, predmet, adabiy yoki tarixiy qahramon va sh.oʻ.) ni oʻylab qoʻyadi. Oʻquvchilar esa unga savol berib, u nimani oʻylab qoʻyganligini topishga harakat qiladilar. Oʻqituvchi ularning savollariga faqat “Ha”, “Yoʻq”, “Ham ha, ham yoʻq” soʻzlari bilan javob beradi.

Savol nojoʻya berilgan yoki oʻqituvchi didaktika maqsadlaridan kelib chiqib, savolga javob berishni xohlamaydigan vaziyatlar yuzaga kelishi mumkin. Shunda u oldindan belgilangan ishora bilan javob berishdan voz kechadi.

Mashq yakunlanganidan soʻng albatta qanday savollar kuchli, qandaylari kuchsiz va nima uchunligi yuzasidan qisqa muhokama oʻtkazish shart.

Mashqning maqsadi – bolalarni savollarni tartibsiz berishga urintirmasdan, ularni izlash strategiyasini ishlab chiqishga oʻrgatishdan iboratdir.

Oʻquvchilarda faol bilim olish nuqtai nazarini mustahkamlaydi va quyidagilarga oʻrgatadi:

- Tarqoq holatdagi faktlarni yagona bir shaklga bogʻlash;
- Majmua boʻlgan maʼlumotlarni tizimlashtirish;
- Oʻquvchilarni tinglash va fikrlarini eʼtiborga olish.

V. Dars yakunlanadi va baholanadi

Oʻquvchilar tomonidan bajarilgan topshiriqlarni oʻqituvchi baholash uchun oʻquvchilarning uyga berilgan vazifalarni toʻgʻri bajarganligi, darsdagi faol ishtiroki eʼtiborga olinib baholanadi.

VI. Uyga vazifa

Yangi mavzuni darslik boʻyicha oʻqib, mavzu oxiridagi savollarga javob tayyorlash.

(MAʼRUZA) 20- §. Xiva xonligining tashkil topishi

Xorazm hududida jami 20 ga yaqin oʻzbek toʻliq ishi qabilasi istiqomat qilar edi. Ular orasida *qoʻngʻirot*, *mangʻi nayman*, *qipchoq* va *qiyot* qabilalari koʻp sonli va eng kuchli qabilalar boʻlgan. Shayboniyxon bosqini arafasida Xorazm temuriy Sulton Husayn Boyqaro boshliq Xuroson davlati tasarrufida edi. Xorazmda qoʻngʻirot qabilasidan chiqqan Chin Soʻfi hokim edi. U rasman Husayn Boyqaro noyibi hisoblanardi. 1505-yili Shayboniyxon, 1510-yilda esa Eron hukmdori shoh Ismoil Xorazmni bosib oldilar. Biroq shoh Ismoilning hukmronligi uzoqqa bormadi. Vazir shahri qozisi Umar qozi yetakchiligida safaviylar hukmronligiga qarshi harakat boshlanadi. Xorazmning moʻtabar zotlari mamlakat taxtiga Shayboni avlodlaridan Berka Sultonning oʻgʻli Elbarsxonni oʻtqizishga qaror qildilar. U bu davrda Dashti Qipchoqda edi. Berka Sultonning xonadoni Shayboniyxon xonadoni bilan garchand bir shajaradan boʻlsa-da, ular oʻzaro dushmanlik munosabatida edilar. 1480-yilda oʻzaro toj-u taxt uchun kurashda Muhammad Shayboniyxon tomonidan oʻz bobokaloni Shayboni avlodiga mansub Berka Sultonning oʻldirilganligi buning sabablaridan biri edi. Xorazmning erksevar xalqi Elbarsxon yetakchiligida 1511-1512-yillarda Eron qoʻshinlarini mamlakatdan butunlay quvib chiqarishga muvaffaq boʻldi. Shu tariqa 1511-yilda Xorazm mustaqilligi tiklandi va bu davlat endi Xiva xonligi deb atala boshlandi. Bu davlat asoschisi ham shayboniylar vakili boʻldi. Xiva xonligida shayboniylar hukmronligi 1770-yilgacha davom etdi.

Elbarsxon davrida mamlakat poytaxti Vazir shahridan Urganch shahriga ko'chirildi. Elbarsxon Vazir shahrini Eron qo'shinlaridan ozod etgach, bu g'alaba sharafiga o'z o'g'illari nomiga „g'oz“ laqabini qo'shib aytislimi buyurgan. Elbarsxon davrida Dashti Qipchoqdan Xorazmga ko'pgina qabilalarning ko'chib kelishi yanada kuchaydi. Natijada xonlik hukmdoriarining ijtimoiy tayanchi mustahkamlandi. Bu omil Xiva hukmdoriga xonlik hududini qo'slimi davlatlar hisobiga kengaytirib olish imkonini berdi. Chunonchi, Elbarsxonning 1516-yilgacha bo'lgan hukmronlik davrida Shimoliy Xuroson, Saraxs, Oral va Mang'ishloq egallandi.

. . Movarounnahrda Shayboniylar davlati kichik mulklarga boliiigan. Xiva xonligining aholisi etnik, madaniy va til jihatdan bir-biridan keskin farq qiluvchi uch guruhga bo'lingan:

- 1) qadimiy xorazmliklarning bevosita avlodlari;
- 2) turkman qabilalari;
- 3) Dashti Qipchoqdan Xorazmga ko'chib kelgan qabilalar.

Ayni paytda ular markaziy hokimiyatga bo'ysunmaslikka, mustaqillikka intilishgan. Bu hoi o'zaro nizolarni keltirib chiqargan. Xiva xonligida yirik o'zbek qabilalarining boshliqlari amalda mustaqil mulk egalari aylangan. Ular xonlikning butun ijtimoiysiyosiy hayotiga hal etuvchi ta'sir ko'rsatib kelganlar. XVI asrda Xiva xonligi iqtisodiy inqirozga duchor bo'ldi. Buning asosiy sabablaridan biri — Amudaryoning o'z o'zanini o'zgartirib, 1573-yildan boshlab Kaspiy dengiziga oqmay qo'yganligi bo'ldi. Daryo 15 yil davomida Oral dengizi yo'nalishiga burildiki, natijada eski o'zan atrofidagi yerlar cho'lga aylandi. Aholi esa xonlikning boshqa hududlariga ko'chib o'tishga majbur bo'lgan. Bundan tashqari, Xiva xonligining XVI asrda ikki marta Buxoro xonligi tomonidan bosib olinishi, shuningdek, o'zaro qabilaviy urushlar, og'ir soliqlar hamda turli to'lov va jarimalar mamlakat aholisini xonavayron qilgan. Bu hol savdo-sotiqqa katta putur yetkazgan.

Markaziy Osiyoda dastlab tashkil topgan, doimo o'zaro dushmanlik munosabatlari hukm surgan. Buning asosiy sababi — xonliklarning doimo bosqinchilik urushlari hisobiga o'z hududlarini kengaytirishga urinishlari bo'lsa, ikkinchisi, Buxoro va Xiva xonligida hukmron sulolalarning bir-biriga g'anim bo'lib qolgan xonadonlarga mansubligi edi.

Xivani Buxoroga bo'ysundirish harakati Ubaydullaxon davrida boshlandi. Ubaydullaxon 1537—1538-yillarda Xorazmga hujum qilib, Xiva xonligini Buxoroga bo'ysundiradi. Xiva xoni Avaneslixon (1525—1538) qo'shinlari tor-mor keltirildi, xonning o'zi esa o'ldirildi. Ubaydullaxon o'g'li Abdulazizni Xorazmga noib etib tayinladi. Biroq bu ahvol uzoq davom etmadi. Mahalliy xalq Avaneslixon avlodlari boshchiligidagi mamlakatni ozod etdi. Ubaydullaxon yuborgan qo'shin ham tor-mor keltirildi. Abdulazizxon Urganchdan Buxoroga qochib ketadi. Keyingi hukmdorlar davrida ham bu ikki xonlik o'rtasidagi adovat va dushmanlik to'xtamadi. Jumladan, Buxoro xoni Abdullaxon II 1593-yili Xiva xonligini bosib oladi. Xiva xoni Hojimxon (1558—1602) oilasi bilan Eron shohi Abbas huzuriga qochishga majbur bo'ladi. 1595-yilda Xiva sultonlari xonlikning yirik shaharlarini egallaydilar. Lekin shu yili Abdullaxon II Xiva xonligi ustiga yana qo'shin tortib keladi. Hoji Muhammad (Hojimxon) yana Eronga qochadi. Faqatgina 1598-yili Abdullaxonning vafotidan keyin Buxoro xonligida boshlangan o'zaro toj-u taxt uchun kurashlar oqibatida Hojimxon Xiva xonligi taxtini qayta egallashga va o'z hokimiyatini mustahkamlab olishga erishadi. Bu davrda Xiva xonligi Mang'ishloq, Bolxon tog'lari, Dehiston, O'zboy, Shimoliy Xuroson hududlarini ham o'z tasarrufiga olgan edi.

- 1511-yilda Markaziy Osiyoda yana bir davlat — Xiva xonligi tashkil topdi.
- Xiva xonligining asoschisi Dashti Qipchoqlik Elbarsxon edi.
- Abdullaxon II davrida Xiva xonligi 2 marta (1593-va 1595-yilda) Buxoroga bo'ysundirilgan.

Noib (arabcha — o'rinbosar, yordamchi) — tobe o'lka yoki viloyat hokimi.

G'oz — musulmon haq dini uchun kurashuvchi.